

ІСТОРІЯ РЕЛІГІЇ ТА МІЖКОНФЕСІЙНИХ ВЗАЄМИН

УДК 94 (470. 1/. 6) «12/13»

Юрій Лушай

РЕЛІГІЙНІ УЯВЛЕННЯ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ АВТОРІВ XIII–XIV СТ. ПРО ПІВНІЧНУ РУСЬ

Західноєвропейські джерела привертають увагу своєю поінформованістю про деяке релігійне життя прибалтійського і північноруського регіонів. Стаття розкриває релігійні уявлення західноєвропейських авторів XIII–XIV ст. про жителів Північної Русі, у тому числі Новгород і Пскова. У деяких розглянутих пізньосередньовічних роботах всього кількома реченнями малюється картина релігійного життя північноруських міст, яке стає зрозумілим тільки при залученні давньоруських джерел. Для західноєвропейських хроністів і мандрівників населення північноруських земель було християнським грецького обряду, але деякі хроністи ставилися до них як до схизматиків. У джерелах зафіксовано поодинокі випадки спроб північноруських правителів охрестити деякі фінно-угорські племена.

Ключові слова: Північна Русь, християнство, схизматики, язичники, фінно-угри.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що у західноєвропейських середньовічних джерелах представлено багато відомостей про Північну Русь. Серед іншого, увагу привертають релігійні уявлення зарубіжних авторів про північноруське населення і їх правителів. Великий інтерес дослідниками приділяється процесам християнізації Русі і церковного устрою з раннього періоду до початку XIII ст. (наприклад, з останніх робіт [1–4]). У тому числі аналізувалися іноземні джерела (гомілії патріарха Фотія, праці Костянтина Багрянородного, хроніки Продовжувача Регіона, Тітмара Мерзебурзького тощо).

Період XIII–XIV ст. за релігійною тематикою комплексно недостатньо розглянуто у науковій літературі, деяким питанням потрібно приділити більше уваги. У роботах Б. Рамма [5], В. Пашуто [6], А. Головка [7], В. Кучкіна [8], О. Валерова [9], Б. Флорі [10], Д. Хрустальова [11], В. Савицького [12], А. Селарта [13] та інших істориків відображена і проаналізована частина західноєвропейських джерел, у тому числі по релігійній тематиці. Також деяка інформація західноєвропейських джерел аналізувалася автором у своїх роботах [14–15].

Наукова новизна полягає у комплексному розгляді та аналізі західноєвропейських джерел XIII–XIV ст., у яких описується релігійне життя населення Північної Русі. А також у висвітленні питань, що не дуже ретельно розглянуті та прокоментовані по цій темі.

Метою даної статті є зібрання і аналіз західноєвропейських джерел пізньосередньовічного періоду, де відображені релігійні уявлення про Північну Русь. Важливо також зіставити західноєвропейські відомості з даними із давньоруських джерел. У дослідженні основними джерелами виступають хроніки і подорожні записки західноєвропейських авторів (Генріх Латвійський, Юліан Угорець, Іоанн Плато Карпіні, Фома Сплітський, Марко Поло тощо). Додатково використовуються давньоруські джерела (літописи) і латинські листи (римських пап, лівонських магістрів, католицьких монахів).

Першим серед західноєвропейських пізньосередньовічних авторів, що описував релігійне життя Північної Русі, був лівонський хроніст Генріх Латвійський (не раніше 1187–1259 рр.). У його «Хроніці Лівонії» присутня потрібна нам інформація, при цьому одна з найповніших. У німецькому джерелі руси (Rutheni) в одних випадках протиставляються з язичниками проти християн [16, с. 113, 129–130, 181, 218], в інших випадках вже самостійно проти язичників [16, с. 100, 159, 180, 181, 187, 211, 216]. Однак показується м'яке ставлення німців до русів, як до християн [16, с. 114, 301]. Також у Генріха Латвійського йдеться про те, що русами здійснюється своє хрещення [16, с. 129]. У хроніці, можливо, малюється картина особливої християнської віри у русів [16, с. 163]. Деякі дослідники навіть інтерпретували етнічну назву «rutheni» у хроніці як факт приналежності до православ'я, тобто для Генріха Латвійського вона була також релігійним терміном [13, р. 66]. Пізніше у деяких давньоруських джерелах, наприклад, у Тверському літописі під 1453 р. спостерігається згадка про «вѣры Рускыя» і «крещеніе Руское» [17, с. 495]. Про відділення віри русів від грецької і латинської церков перебільшено згадувалося у посланні (близько 1148 р.)

краківського єпископа Матвія до Бернарда Клервоського [18, с. 407–410]. Ян Длугош неодноразово у своїй хроніці згадує про обряд руського походження у литовських князів. Під 1431 р. князя Федора Волинського, сина Любарта Гедиміновича, він називає схизматиком руського обряду («schismatico ritus Ruthenorum») [19, р. 27]. Князь Іван Васильович Чарторийський, правнук Коріята Гедиміновича, під 1440 р. у Я. Длугоша називається за обрядом і походженням руським («ritus et generis Ruthenici») [19, р. 216].

За повідомленням Генріха Латвійського, руси з Пскова (Ruthenorum de Plicescowe) намагалися хрестити деякі прибалтійські племена. Зокрема, під 1207 р. наголошується, що летігалли (латгали) з Толова («Letigallis de Tholowa») прийняли хрещення від псковичів, які до того ж були данниками Пскова. Псковичі повинні були за те допомогти їм протистояти проти сусідніх народів. Інші летігалли в Імері («Letigallis circa Ymeram») коливалися у виборі між русами і латинянами, тому кинули жереб, який випав на латинську віру [16, с. 113, 300]. Ще одна була спроба хрестити під 1210 р., коли новгородсько-псковські війська завдали поразки жителям Унганії («Ugaunenses»). Після укладення миру, деяких з них хрестили («et baptismate suo quosdam ex eis baptizaverunt»). Руси обіцяли навіть послати до жителів Унганії священників для здійснення таїнства хрещення, але вони пізніше вибрали латинську віру і стали прихожанами ризької церкви [16, с. 129–130, 317].

Під 1214 р. у хроніці говориться про прихід до єпископа у замок Фридланд («castellum episcopo, quod et Vredelande appellavit») синів Талібальда з Толови й з ними Рамеке з братами для зміни віри. Вони прийшли змінити християнську віру, прийняту від русів, на латинський обряд («fidem christianam a Ruthenis susceptam, in Latinorum consuetudinem»). Разом з ними в Толову єпископ відпустив священника, який жив в Імері [16, с. 163–164, 352–353]. Швидше за все, це представники летігаллів з Толови, що були хрещені русами у 1207 р. Не отримавши допомоги від русів проти естів і литовців, вони, мабуть, вирішили звернутися до тевтонів.

Згідно «Лівонської хроніки», у 1216 р. псковичі, розгнівані релігійним вибором жителів Унганії на користь латинства, погрожували їм війною, якщо ті не виплатять оброк і податі («Post hec indignati Rutheni de Plecekowe contra Ugaunenses, eo quod baptismum Latinorum acceperunt et suum contempserunt, bellumque eis comminantes, censum ac tributum ab eis exegerunt») [16, с. 181, 371]. 6 січня 1217 р. жителі Унганії разом з німцями здійснили похід на Новгород і розорили Новгородську округу (йдеться мова про села, але немає інформації, що постраждав також Новгород). Новгородське населення готувалося до свята хрещення, тому було більш вразливе. Генріх Латвійський зазначає, що вони напередодні цього свята займалися приготуванням до бенкетів і гулянь («in festo epyphanie, cum conviviiis et potationibus suis magis solent occupari») [16, с. 182, 372].

Фінно-угорські та прибалтійські племена, які були сусідами з русами Новгородської землі, залишалися ще язичниками. За Новгородським першим літописом (під 1213, 1234 та 1237 рр.), вона була «Литвою безбожною» [20, с. 237; 21, с. 52, 73, 74, 250, 285]. Деяка частина, що знаходилася у Лівонії і поруч, вже була хрещена латинськими священниками. Описані Генріхом Латвійським спроби Північно-Західної Русі хрестити сусідніх язичників практично не відображені у літописах. Є лише невелика кількість таких даних. У Суздальському літописі відзначається, що у 1227 р. новгородський князь Ярослав Всеволодович послав хрестити карелу [22, стб. 449]. Цю інформацію спростовував Дж. Лінд, вважаючи неможливим, щоб літописець із Суздальської землі міг знати що діялось в такому далекому місці, коли Новгородські літописи про це не повідомляють [23, с. 178]. Але за все життя князь Ярослав Всеволодович володів багатьма землями, у тому числі новгородською та володимирською. Тому деякі дані про події на межі між карельською та новгородською територіями могли бути відомі суздальському літописцю. Також був відомий по Житію Олександра Невського і давньоруським літописам представник іжорського населення Пелгусій у православному хрещенні Філіп, учасник Невської битви 1240 р. [24] Деякі литовські князі хрестилися у православ'я, як Войшелк (син литовського князя Міндовга) у 1265 р. [20, с. 241–242] і Довмонт у 1266 р. у хрещенні Тимофій (князь псковський у 1266–1299 рр.) [25, с. 82–83].

Русами у 1212, 1214, 1217 рр. і в подальших роках здійснювалися військові походи на Литву або чужь. Такі походи найчастіше закінчувалися перемогою Новгорода та Пскова, і накладенням данини [21, с. 18, 52–53, 57, 250, 251, 257–258; 25, с. 76, 77–78]. Лівонський хроніст дуже добре охарактеризував політику руських правителів до інших народів: «русські королі, підкоряючи зброєю будь-який народ, звичайно дбають не про звернення його у християнську віру, а про покірність у сенсі сплати податків і грошей» («Est enim consuetudo regum Ruthenorum, ut quacumque gentem expugnaverint, non fidei Christiane subicere, sed ad solvendum sibi tributum et pecuniam subiugare») [16, с. 152, 341]. Мізерні дані не дають змоги говорити про масштабність процесу хрещення фінно-угорських і прибалтійських племен у православну віру у XIII ст. Наявні випадки скоріше виглядають як політичне суперництво з боку північноруських правителів – не дати поширитися католицькій вірі на прилеглих до Русі землях, як про те писала Н. Казакова [26, с. 91]. На думку В. Савицького,

протистояння між православними русами та католицькими лицарями Лівонії носило політичний характер. Для русів було головним не дати просуватись хрестоносцям серед балтського населення, а не поширення ними християнської віри як такої [12, с. 187]. Для А. Селарта з боку народів, що хрестились у православ'я, це виглядало як суперництво їхньої верхівки з Рігою та було політичним вибором [13, р. 73]. Деякими дослідниками вважалося, що у Прибалтиці православ'я мирно уживалося з язичництвом і процес хрещення від Русі був м'яким, про що свідчать лексичні запозичення у латиській мові християнських слів з давньоруської [7, с. 69–71; 27, с. 27–29; 28, с. 461]. На думку А. Селарта, присутність у народів Латгалії давньоруської релігійної лексики не означало організованої православної місії, а лише ознака близьких контактів з Руссю [13, р. 73–74]. Фінно-угорські та прибалтійські народи не залишили нам письмових звісток, тому ми не дізнаємося їх точки зору на релігійні процеси цього періоду.

У доповнення до звісток Генріха Латвійського, можна згадати про буллу під 9 грудня 1237 р. від Римського папи Григорія IX, адресатом якої був голова шведської церкви архієпископ упсальський. Там йдеться мова про тавастів («*Tauesti*»), один з фінських племен ем. У буллі відображені дані про повстання тавастів проти шведів і перехід перших з католицизму у колишню віру. Цьому сприяли найближчі до них сусіди [29, р. 290]. У тексті ніби містяться натяки про те, що таваста були православними. Так вважає багато дослідників [5, с. 128–129; 6, с. 240; 8, с. 21–22; 11, с. 206–207]. Звичайно ж, у православну віру таваста могли перейти тільки за підтримки Новгороду. У листі не конкретизується, хто саме з сусідів допомагав і в яку саме віру вони повернулися. Римський папа згущував фарби, щоб його заклик боротися з тавастами був почутий католиками. Швидше за все, сусідами могла бути карела, як про те пише В. Кучкін [8, с. 21].

Угорські монахи оставили повідомлення про релігійну ситуацію як у самій Північній Русі, так і біля неї – Рихард та Юліан Угорець. У «Записці» Рихарда (у повідомленні про експедицію угорських ченців 30-х рр. XIII ст. на територію Суздальської землі) є досить цікаві відомості. Згідно з ним, у тому регіоні існувало «королівство мордванів» («*regnum Morduanorum*»), населення якого дізналося від своїх пророків, що їм належить стати християнами. Тоді мордвани звернулися за священиками до правителя Великого Володимира («*ducem Magne Laudamerie*»), щоб ті їх охрестили. Князь Великого Володимира відмовив мордванському населенню у хрещенні, так як цим повинен займатися Римський папа. При цьому наголошувалось, що близький той час, коли всі візьмуть католицизм і підкоряться владі Римської церкви [30, с. 82, 100].

Мордвани з записки, швидше за все, фінно-угорське плем'я мордва (відоме з літописів), а під *Magne Laudamerie* слід розуміти Володимир-на-Клязьмі [14, с. 156–157]. У той час Володимирським князем був Юрій Всеволодович (1212–1216, 1218–1238), син Володимирського князя Всеволода Юрійовича Велике Гніздо. Потрібно зауважити, що у 1229 р. князь Юрій і у 1232 р. його син Всеволод ходили на мордву [31, с. 123, 125]. Не виключено, що були спроби охрестити мордву у ті роки. Угорські ченці у мордовській області були у 1236 р., тоді вони і могли дізнатися про спробу хрестити мордву.

Судячи із записки можна зробити висновок про те, що Рихард визнавав населення Володимирського краю християнами, але зовсім іншими, ніж католики. Відповідь Володимирського князя у записці у такому ключі мало ймовірна. На думку Б. Рамма, тут продемонстрована одна з легенд, за якими можна судити про методи католицької церкви і про претензії її на Русь [5, с. 142]. Цікаво також, що по папській буллі 1227 р. Гонорія III правителі Русі (швидше за все князі Новгороду і Пскова) нібито хотіли хреститися у католицьку віру [32, с. 219–220]. Дослідники однозначно трактують відомості з папської булли як нереальні [5, с. 114–115; 32, с. 221; 11, с. 144]. Подібні помилкові відомості про бажання хреститися когось із керівників Північно-Західної Русі в «істинну віру» могли посприяти появі у Рихарда позитивної відповіді для католицизму. Прагнення Римських пап зробити жителів Русі своїми підданими було таке велике, що й у подальшому робилися спроби привести північноруське населення у католицизм. Римський папа Інокентій IV у 1248 р. послав дві булли до Олександра Невського. За першої булли понтифік стверджував, що батько Олександра, Ярослав Всеволодович, бажав стати католиком, але тільки смерть завадила йому це зробити. А тому закликав прийти до католицької віри й Олександра [33, с. 102–104]. У другій буллі Римський папа помилково вважав новгородського князя що вже долучився до латинства [33, с. 108–109]. Римська курія поспішила зробити Олександра Невського католиком, хоча, швидше за все, релігійна тема була на стадії переговорів і к 1250 р. вже не була актуальною для Олександра. Ситуація з новгородським князем подібна відносинам Римського папи з Данилом Галицьким [34, с. 64–75; 35, с. 132–134].

Юліан Угорець повідомляє, що до його експедиції у пошуках «Великої Угорщини» у 30-х рр. XIII ст., вже чотири католицькі монахи прибули до Суздальської землі. Угри-язичники бігли від татар та хотіли хреститися у католицьку віру, щоб лише добратись до Угорщини. Але Суздальський князь не дозволив монахам проповідувати на його землі та вигнав їх [30, с. 89, 107]. Ця інформація

відрізняється від попередньої, тут демонструється неприйняття князем іншої конфесії християнської віри. До всього цього можна додати лист угорського монаха Йоганки Угорця під 1320 р., який оставив цікаві записи щодо релігійної обрядності русів. Згідно цього листа, населення з Сибіру, послухав своїх вісунів, хрестилось у християнську віру для позбавлення від мору. Обряд хрещення провів руський клірик, якого угорець називає схизматиком. Йоганка критикував у цілому русів у тому, що вони відкололись від римської церкви, як і греки. Та й проводили обряд хрещення не так як католики. А руського клірика звинувачував у своїй некомпетентності, який не міг правильно наставити своїх підопічних [30, с. 93–94, 112]. Йоганка Угорець тут несхвально відноситься до релігії русів, демонструє практичний погляд на них та у чомусь доповнює Юліана Угорця.

Італійський мандрівник і дипломат Іоанн Платано Карпіні (близько 1182–1252 рр.) в «Історії монгалів» зараховує русів до християн, як і хазар з аланами [36, с. 46]. Також повідомляє, що руські священники у 40-х рр. XIII ст. перебували у ставці монгольського хана [36, с. 48, 78, 82]. У «Подорожі у східні країни» Гійом де Рубрук (близько 1220 – близько 1293), фламандський мандрівник і дипломат, описує побут руських християн і священників на монгольській території і їх межах, у тому числі у палаці монгольського хана. Русів разом з волохами, аланами, угорцями та іншими називає християнами [36, с. 104–106, 114, 157]. Фламандець наводить приклади упередження з приводу пиття кумису християнами з боку греків, аланів, русів, угорців та інших народів, які перебували біля монгольських земель. Ці народи вважали, що слід міцно зберігати свій закон, а тому не слід пити кумис. А коли ж це відбувалося, то вони не сприймали себе християнами і робили ритуальні дії, щоб знову стати християнами [36, с. 104–105]. Таке ставлення до монгольської їжі, як вважає С. А. Іванов, пов'язано з певним ставленням грецьких священників до кочівників. Якщо осіле населення за світоглядом візантійських місіонерів могло стати християнським, то кочівники не мали такої можливості [37, с. 33]. Г. Рубрук повідомляє, що у русів і у греків у Хазарії (тобто у Криму) є великі дзвони [36, с. 125]. Також їм вказувалося про наявність у монгольських краях руського диякона, який умів гадати [36, с. 161]. І. Платано Карпіні і Г. Рубрук при визначенні народів за релігійним принципом не вказують до якої конфесії належать руські, угорські та деякі інші християни.

Далі релігійні відомості про Русь у джерелах XIII–XIV ст. нечисленні. В «Історії архієпископів Салони і Спліта» далматинського хроніста Фоми Сплітського (близько 1200–1268 рр.) руси були християнами, без уточнення конфесії: «нікчемний народ татар вторгся у межі християн, у землі Рутенії»; «Дуже велике місто християн на ім'я Суздаль» [38, с. 96, 104]. У «Великій хроніці» англійського хроніста Матвія Паризького (близько 1200 – після 1259) наводиться послання за 1237 р. кардинала Германа, в якому йде перерахування народів грецької віри. Крім аланів, готів, хазар та інших народів, ще повідомляється про незліченний народ Русі («*innumerabilis plebs Rusiae*») [39, р. 460]. Англійський філософ Роджер Бекон (близько 1214 – після 1292 рр.) у своєму «Великому творі» русів називає християнами, але схизматиками, які «дотримуються грецького обряду, але служба йде не на грецькій мові, а на слов'янській» [40, с. 119, 213]. Він єдиний з розглянутих нами авторів, хто описав особливості літургійного співу у русів. У «Старшій Лівонській римованій хроніці» (кінець XIII ст.) лише можна зрозуміти, що руси не належать до християн, але й не до язичників [41, р. 48, 53]. У «Книзі про різноманітність світу» венеціанського мандрівника і дипломата Марко Поло (1254–1324 рр.) йдеться про те, що на Русі живуть християни грецького віросповідання [42, р. СХХІХ]. Та ж картина, що й у «Старшій Лівонській римованій хроніці» вимальовується у «Новій пруській хроніці» німецького хроніста Віганда Марбургського (XIV ст. – 1409 р.) – є язичники, християни та руси [43, с. 13, 42, 81, 86, 87]. Мабуть, для деяких німецьких хроністів руси не були істинними християнами, але й до язичників вже не дотягували. На відміну від хроністів та мандрівників, у грамотах Лівонських магістрів можна зустріти як називання русів схизматиками (1368 р.), так і зовсім язичниками (1442 р.) [28, с. 460–461].

Розглянуто 11 західноєвропейських джерел XIII–XIV ст. З них 6 хронік («Лівонська хроніка» Генріха Латвійського, «Старша Лівонська римована хроніка», «Нова пруська хроніка» Віганда Марбургського, «Історія архієпископів Салони і Спліта» Фоми Сплітського, «Велика хроніка» Матвія Паризького, «Великий твір» Роджера Бекона) і 5 дорожніх записок («Записки» Рихарда та Юліана Угорця, «Історія монгалів» Іоанна Платано Карпіні, «Подорож в східні країни» Гійома де Рубрука, «Книга про різноманітність світу» Марко Поло). Більше цікавої інформації релігійного характеру міститься у хроніці Генріха Латвійського та у записці Рихарда. Генріх Латвійський переконливо розкриває картину релігійних відносин між фінно-угорськими народами і русами (новгородцями і псковичами). Рихард демонструє один цікавий сюжет пропагандистського характеру, пов'язаний з мордовою і правителем Володимирської землі. Решта загально відзначала, що руси християни (Іоанн Платано Карпіні, Гійом де Рубрук, Фома Сплітський), або конкретизували до якої християнської конфесії або обрядовості ті відносились (Матвій Паризький, Марко Поло), а також називаючи їх

схизматиками (Роджер Бекон). Тільки Роджер Бекон трохи більше відомостей передає, вказуючи також про ведення у русів церковної служби слов'янською мовою. На підставі розглянутих джерел можна впевнено сказати, що для хроністів і мандрівників Русь не була язичницької (на відміну від лівонських магістрів, для яких Русь була суперником), але належала до християн. У подальшому можливе розширення тематики, а також видів історичних джерел.

Список використаних джерел

1. Карпов А. В. Язычество, христианство, двоеверие: религиозная жизнь Древней Руси в IX–XI веках / А. В. Карпов. – СПб.: Алетей, 2008. – 184 с.
2. Милютенко Н. И. Святой равноапостольный князь Владимир и крещение Руси. Древнейшие письменные источники / Н. И. Милютенко. – СПб.: О. Абышко, 2008. – 576 с.
3. Гайденок П. И. и др. Церковь домонгольской Руси: иерархия, служение, нравы / П. И. Гайденок, Л. А. Москалева, Т. Ю. Фомина. – М.: Университетская книга, 2013. – 150 с.
4. Ричка В. М. «...И просвѣти ю крещеньем святым» (Християнізація Київської Русі) / В. М. Ричка. – К.: Інститут історії України НАН України, 2013. – 222 с.
5. Рамм Б. Я. Папство и Русь в X–XV веках / Б. Я. Рамм. – М.-Л.: Академия наук СССР, 1959. – 282 с.
6. Пашуто В. Т. Внешняя политика Древней Руси / В. Т. Пашуто. – М.: Наука, 1968. – 472 с.
7. Головки А. Б. Христианизация восточнославянского общества и внешняя политика Древней Руси в IX – первой трети XIII века / А. Б. Головки // Вопросы истории. – 1988. – № 9. – С. 59–71.
8. Кучкин В. А. Александр Невский – государственный деятель и полководец средневековой Руси / В. А. Кучкин // Отечественная история. – 1996. – № 5. – С. 18–33.
9. Валеров А. В. Новгород и Псков: Очерки политической истории Северо-Западной Руси XI–XIV веков / А. В. Валеров. – СПб.: Алетей, 2004. – 315 с.
10. Флоря Б. Н. У истоков религиозного раскола славянского мира (XIII в.) / Б. Н. Флоря. – СПб.: Алетей, 2004. – 222 с.
11. Хрусталева Д. Г. Северные крестоносцы. Русь в борьбе за сферы влияния в Восточной Прибалтике XII–XIII вв. / Д. Г. Хрусталева. – СПб.: Евразия, 2009. – Т. 1. – 416 с.
12. Sawicki W. The Ruthenian Issue in the Context of the Baltic Crusades in Chronicon Livoniae by Hermann von Wartberge and Livländische Reimchronik / W. Sawicki // Colloquia Russica: Rus' and Central Europe from the 11th to the 14th Century. – Kraków-Bratislava, 2015. – S. I. – V. 5. – S. 183–198.
13. Selart A. Livonia, Rus' and the Baltic Crusades in the Thirteenth Century / A. Selart. – Leiden-Boston: Brill, 2015. – 386 p.
14. Луцкай Ю. В. Міста Володимиро-Суздальської Русі за відомостями західноєвропейських джерел XIII–XV ст. / Ю. В. Луцкай // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. Серія «Історія та географія». – Харків: Колегіум, 2014. – Вип. 50. – С. 154–159.
15. Луцкай Ю. В. Псков та його населення за відомостями західноєвропейських джерел XIII–XV ст. / Ю. В. Луцкай // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія Історія. – Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. – Вип. 2. Ч. 2. – С. 193–199.
16. Генрих Латвійський. Хроніка Лівонії / Генрих Латвійський; Введення, перев. і комент. С. А. Аннинський. – М.-Л.: Академія наук СССР, 1938. – 608 с.
17. Полное собрание русских летописей. – СПб.: Л. Демис, 1863. – Т. XV. Тверская летопись. – 540 с.
18. Древняя Русь в свете зарубежных источников / Под ред. Е. А. Мельниковой. – М.: Университет Дмитрия Пожарского, 2013. – 622 с.
19. Długossius J. Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae / J. Długossius. – Varsaviae: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 2001. – Lib. 11/12, 1431–1444. – 476 p.
20. Мозер М. Стереотипы Литвы и сведения о ней в древнейших восточнославянских летописях Новгородская I, Лаврентьевская и Ипатьевская летописи – до конца XIII в. / М. Мозер // Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae. – 2004. – Vol. 49/3–4. – P. 229–280.
21. Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов / Под ред. А. Н. Насонова. – М.-Л.: Академия наук СССР, 1950. – 561 с.
22. Полное собрание русских летописей. – Л.: Академия наук СССР, 1927. – Т. I. Лаврентьевская летопись. Вып. 2. Суздальская летопись по лаврентьевскому списку. – Стб. 288–488.
23. Кочкуркина С. И. Древние карелы в финляндской и отечественной историографии / С. И. Кочкуркина // Российская археология. – 2016. – № 3. – С. 172–183.
24. Бегунов Ю. К. Древнерусские источники об ижорце Пелгусии-Филиппе, участнике Невской битвы 1240 г. / Ю. К. Бегунов // Древнейшие государства на территории СССР. Материалы и исследования. 1982 г. – М.: Наука, 1984. – С. 76–85.
25. Псковские летописи / Под ред. А. Н. Насонова. – М.: Академия наук СССР, 1955. – Вып. II. – 364 с.
26. Казакова Н. А. Полоцкая земля и прибалтийские племена в X – начале XIII века / Н. А. Казакова // Проблемы истории феодальной России. – Л.: Ленинградский государственный университет, 1971. – С. 82–92.
27. Назарова Е. Л. К историографическим спорам о традициях православия в Латвии XI–XIII вв. / Е. Л. Назарова // Введение христианства у народов Центральной и Восточной Европы. Крещение Руси. – М.: Наука, 1987. – С. 27–29.
28. Сквайрс Е. Р. Русь и Ганза: модель языкового контакта / Е. Р. Сквайрс // Славяно-германские исследования. – М.: Индрик, 2000. – С. 436–540.
29. Diplomatarium Suecanum. Svenskt Diplomatarium / Ed. J. Liljegen. – Stockholm: P. A. Norstedt & Söner, 1829. – Band I. – 740 p.
30. Аннинский С. А. Известия венгерских миссионеров XIII–XIV вв. о татарах и Восточной Европе / С. А. Аннинский // Исторический архив. – 1940. – Т. III. – С. 71–112.
31. Полное собрание русских летописей. – М.-Л.: Академия наук СССР, 1949. – Т. XXV. Московский летописный свод конца XV века. – 464 с.
32. Матузова В. И., Назарова Е. Л. Крестоносцы и Русь. Конец XII в. – 1270 г. / В. И. Матузова, Е. Л. Назарова. – М.: Индрик, 2002. – 488 с.
33. Рошко Г. Иннокентий IV и угроза татаро-монгольского нашествия: послания Папы Римского Даниилу Галицкому и Александру Невскому / Г. Рошко // Символ. – 1988. – № 20. – С. 92–115.
34. Горский А. А. Два неудобных факта из биографии Александра Невского / А. А. Горский // Александр Невский и история России. – Новгород: Новгородский государственный объединенный музей-заповедник, 1996. – С. 64–75.
35. Кривошеев Ю. В., Соколов Р. А. Александр Невский: эпоха и память / Ю. В. Кривошеев, Р. А. Соколов. – СПб.: Санкт-

Петербургский государственный университет, 2009. – 240 с. 36. Путешествия в Восточные страны Платона Карпини и Рубрука / Под ред. Н. П. Шастиной. – М.: Госиздат географической литературы, 1957. – 270 с. 37. Иванов С. А. Миссия восточнохристианской церкви к славянам и кочевникам: Эволюция методов / С. А. Иванов // Славяне и их соседи. Славяне и кочевой мир. – М.: Наука, 2001. – Вып. 10. – С. 16–39. 38. Фома Сплитский. История архиепископов Салоны и Сплита / Фома Сплитский; Перев., коммент. О. А. Акимовой. – М.: Индрик, 1997. – 320 с. 39. Matthaei Parisiensis. Chronica Majora / Matthaei Parisiensis; Ed. H. R. Luard. – London: Longman & Co., 1876. – Vol. III. – 640 p. 40. Матузова В. И. Английские средневековые источники IX–XIII вв. / В. И. Матузова. – М.: Наука, 1979. – 268 с. 41. Livländische Reimchronik mit Anmerkungen, Namenverzeichniss und Glossar / Her. L. Meyer. – Paderborn: Verlag von F. Schöningh, 1876. – 416 p. 42. Marco Polo. The Description of the World / Marco Polo; Ed. A. C. Moule, P. Pelliot. – London: G. Routledge and Sons Limited, 1938. – Т. II. – СXXXI p. 43. Виганд из Марбурга. Новая прусская хроника (1394) / Виганд из Марбурга; Перев. и коммент. Н. Н. Малишевского. – М.: СПСЛ-Русская панорама, 2014. – 256 с.

Юрий Лушчай

РЕЛИГИОЗНЫЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЯ ЗАПАДНОЕВРОПЕЙСКИХ АВТОРОВ XIII–XIV ВВ. О СЕВЕРНОЙ РУСИ

Западноевропейские источники привлекают внимание своей информированностью о некоторой религиозной жизни прибалтийского и северорусского регионов. Статья раскрывает религиозные представления западноевропейских авторов XIII–XIV вв. о жителях Северной Руси, в том числе Новгорода и Пскова. В некоторых рассматриваемых позднесредневековых работах всего несколькими предложениями рисуется картина религиозной жизни северорусских городов, которая становится понятной только при привлечении древнерусских источников. Для западноевропейских хронистов и путешественников население северорусских земель было христианским греческого обряда, но некоторые хронисты относились к ним как к схизматикам. В источниках зафиксированы редкие случаи попыток северорусскими правителями окрестить некоторые финно-угорские племена.

Ключевые слова: Северная Русь, христианство, схизматики, язычники, финно-угры.

Yuri Lushchay

RELIGIOUS IDEAS OF WESTERN AUTHORS XIII–XIV CENTURIES OF NORTHERN RUSSIA

Western European sources draw attention to their awareness of some of the religious life of the Baltic and North Russian regions. The article reveals the religious ideas of Western European authors XIII–XIV centuries of the inhabitants of Northern Russia, including the Novgorod and Pskov. Some considered late medieval works in just a few sentences drawn picture of the religious life of North Russian cities, which becomes clear only when the attraction of Ancient Russian sources. For Western European chroniclers and travelers population of northern Russian lands were Christian Greek rite, but some chroniclers treated them as schismatics. The sources recorded rare cases of attempts northern Russian rulers to christen some Finno-Ugric tribes.

Key words: Northern Russia, Christianity, schismatics, heathens, Finno-Ugric peoples.